Book Code : EDU 422
Subject Code : EDU 422

समकालीन भारतीय समाज आणि शिक्षण

EDU 422

अधिष्ठान अभ्यासक्रम

ज्ञानगंगा घरोघरी
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

यशवंतराव
चव्हाण
महाराष्ट्र
ज्ञानगंगा घरोघरी मुक्त विद्यापीठ

EDU422
बी.एड.

समकालीन भारतीय समाज आणि शिक्षण

घटक १ : समकालीन भारतीय शिक्षण	१
घटक २ : भारतीय संविधानातील तरतुदी व शिक्षण	४५
घटक ३ : शिक्षणविषयक धोरणे, कायदे आणि तरतुदी	६१
घटक ४ : भारत सरकारच्या शिक्षणविषयक योजना	१०३
घटक ५ : भारतीय व पाश्चात्त्य शिक्षणतज्ज्ञ आणि शिक्षण	१२७
घटक ६ : नयी तालीम	२०१

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

कुलगुरू : प्रा. ई. वायूनंदन

प्र. संचालक व संयोजक : डॉ. कविता साळुंके

तज्ज्ञ सल्लागार समिती

संचालक, **डॉ. कविता साळुंके**, नाशिक
माजी संचालक, **डॉ. अनंत जोशी**, नाशिक
संचालक, **डॉ. संजीव सोनवणे**, पुणे
प्राचार्य, **डॉ. मीना कुटे**, मुंबई
प्राचार्य, **डॉ. चंद्रकांत बोरसे**, नाशिक
माजी संचालक, **डॉ. पद्मीनी एम.**, कोल्हापूर
डॉ. संजीवनी महाले, नाशिक
डॉ. शांताराम बुटे, माजी प्राचार्य, अकोला
डॉ. ए. आर. राणे, प्राचार्य, जळगांव
डॉ. वैजयंता पाटील, संचालक, नांदेड
डॉ. गजानन गुल्हाणे, संचालक, अमरावती
डॉ. चित्रा सोहनी, माजी प्राचार्य, पुणे
डॉ. ह. ना. जगताप, माजी प्राचार्य, सोलापूर
डॉ. पी. आर. गायकवाड, प्राचार्य, औरंगाबाद
डॉ. नीलिमा सप्रे, कोल्हापूर
डॉ. रेखा टोपकर, माजी प्राचार्य, सांगली
डॉ. सुनीता मगरे, प्राचार्य, नागपूर
डॉ. वनिता काळे, प्राचार्य, अकोला

शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा परिषद सदस्य

डॉ. कविता साळुंके
प्र. संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

प्राचार्य डॉ. आर. बी. मानेकर
शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, अकोला

डॉ. हेमंत राजगुरू
सहयोगी प्राध्यापक, शैक्षणिक सेवा विभाग

प्रा. विजयकुमार पाईकराव
सहयोगी प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

प्राचार्य डॉ. चंद्रकांत बोरसे
अध्यापक महाविद्यालय, नाशिक

प्राचार्य उर्मिला धूत
शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, परभणी

डॉ. सुरेश पाटील
संचालक, मूल्यमापन विभाग

डॉ. डी. डी. पवार
सहाय्यक प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

श्री. एस. व्ही. चौधरी
माजी संचालक, इग्नो, दिल्ली

प्रा. माधव पळशीकर
सहयोगी प्राध्यापक, संगणकशास्त्र विद्याशाखा

डॉ. संजीवनी महाले
सहयोगी प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

डॉ. एस. एस. सोनुने
सहाय्यक प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

प्राचार्य डॉ. विजय जवळेकर
अध्यापक महाविद्यालय, मुंबई

डॉ. जयदीप निकम
संचालक, आरोग्य विज्ञान विद्याशाखा

डॉ. विजया पाटील
सहयोगी प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

पाठ्यक्रम विकसन समिती

डॉ. कविता साळुंके
प्र. संचालक, नाशिक

डॉ. सी. डी. महाल्ले
प्राचार्य, अकोला

डॉ. शशी गायकवाड
पांचगणी

डॉ. डी. डी. पवार
नाशिक

श्री. सचिन अशोक पोरे
नाशिक

डॉ. संजीवनी महाले
नाशिक

प्राचार्य, डॉ. संजीवनी मुळे
औरंगाबाद

डॉ. वंदना चौधरी
जळगाव

डॉ. उमाकांत देशमुख
ठाणे

प्रा. विजयकुमार पाईकराव
नाशिक

श्रीमती ज्योती आर. लष्करी
नाशिक

डॉ. विजया पाटील
नाशिक

डॉ. के. एम. भांडारकर
माजी प्राचार्य, नागपूर

डॉ. के. एस. चव्हाण
नाशिक

प्राचार्य डॉ. सुनंदा रोडगे
नांदेड

डॉ. एस. एस. सोनुने
नाशिक

लेखक समिती

डॉ. कविता साळुंके
प्र. संचालक, नाशिक

डॉ. मीना कुटे
प्राचार्य, मुंबई

डॉ. नीलिमा मोरे
अकोला

डॉ. बी. एस. वाळके
माजी संचालक, नाशिक

डॉ. भूषण कर्डिले
प्राचार्य, नाशिक

प्रा. विजयकुमार पाईकराव
नाशिक

श्रीमती कल्पना साळुंके
नाशिक

डॉ. गणेश चव्हाण
मुंबई

डॉ. राकेश रामराजे
मुंबई

डॉ. संजीवनी महाले
नाशिक

श्री. सचिन अशोक पोरे
नाशिक

प्रा. आर. आर. गायकवाड
परभणी

डॉ. महेश कोलतमे
मुंबई

डॉ. मंगेश ढोबळे
जालना

डॉ. एस. एस. सोनुने
नाशिक

डॉ. विजया पाटील
नाशिक

डॉ. पुष्पा पाटील
नवापूर

डॉ. डी. डी. पवार
नाशिक

श्रीमती ज्योती लष्करी
नाशिक

श्रीमती मनीषा पाटील
नाशिक

डॉ. के. व्ही. देवरे
मुंबई

डॉ. उज्ज्वला सदाफळ
वर्धा

संपादन समिती (आशय, भाषा व अनुदेशन)

डॉ. अनंत जोशी
माजी संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
य.च.म.मु. विद्यापीठ, नाशिक

डॉ. कविता साळुंके
प्र. संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
य.च.म.मु. विद्यापीठ, नाशिक

निर्मिती

श्री. आनंद यादव
व्यवस्थापक, ग्रंथनिर्मिती केंद्र
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

First Edition developed under DEC development grant.

© २०१८, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

❑ **प्रथम मुद्रण** : मार्च २०१६ ❑ **प्रकाशन क्रमांक** : २२९२ ❑ **पुर्नमुद्रन :** डिसेंबर २०२०
❑ **मुखपृष्ठ रेखाटन** : अविनाश उमकांत भरणे
❑ **अक्षरजुळणी** : परफेक्ट कॉम्प्युटर, त्रिमूर्ती चौक, सिडको, नाशिक - ८
❑ **मुद्रक** : मे. नीट प्रिंटस्, प्लॅट नं. डब्ल्यू-३६/सी-१, एम.आय.डी.सी., अहमदनगर - ४१४ १११.
❑ **प्रकाशक** : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

B18-19-69

अनुक्रमणिका

३.० उद्दिष्टे

३.१ प्रास्ताविक

३.२ विषय-विवेचन

    ३.२.१ स्वातंत्र्यपूर्व काळातील शिक्षणविषयक आढावा (१८५७ ते १९४७)

    ३.२.२ स्वातंत्र्योत्तर काळातील शिक्षणविषयक राष्ट्रीय आयोग

    ३.२.३ स्वातंत्र्योत्तर काळातील शैक्षणिक समित्या

३.३ सारांश

३.४ पारिभाषिक शब्द, शब्दार्थ

३.५ क्षेत्रीय कार्य

३.६ अधिक वाचनासाठी पुस्तके

३.0 उद्दिष्टे

या घटकाच्या अभ्यासानंतर तुम्हाला,

* स्वातंत्र्योत्तर काळातील शिक्षणविषयक धोरणांची माहिती सांगता येईल.
* स्वातंत्र्योत्तर काळात नेमण्यात आलेल्या राष्ट्रीय आयोगांच्या शैक्षणिक शिफारशी/योगदान स्पष्ट करता येईल.
* स्वातंत्र्योत्तर काळातील राष्ट्रीय समित्यांच्या शिक्षणविषयक शिफारशी व योगदानाची माहिती सांगता येईल.

३.१ प्रास्ताविक

मित्रहो, मानवाच्या अन्न, वस्त्र, निवारा या तीन महत्त्वपूर्ण गरजांबरोबरच अलीकडे शिक्षण हीसुद्धा एक मूलभूत गरज मानली जाते. शिक्षणामुळे माणसाचे विचार, कार्यप्रणाली तसेच दैनंदिन व्यवहार व जीवन या सर्वच बाबतीत फरक जाणवतो. या घटकात आपण स्वातंत्र्योत्तर काळात शिक्षणप्रसारासंदर्भात शासनामार्फत झालेल्या प्रयत्नांचा आढावा घेणार आहोत. म्हणजेच शासन स्तरावर नेमण्यात आलेल्या समित्या व विविध आयोग यांनी केलेल्या शिफारशींचा अभ्यास करणार आहोत. या समित्यांनी आयोगांनी त्या-त्या वेळच्या संबंधित शिक्षणप्रणालीचा चिकित्सक अभ्यास करून शिक्षणाचा दर्जा सुधारावा, शिक्षणाचा प्रचार प्रसार व्हावा या दृष्टीने काही शिफारशी सुचविल्या आहेत. त्या शिफारशी कोणत्या? त्यांचे योगदान काय? याबाबत माहिती दिलेली आहे. आपण त्याची चिकित्सा आजच्या शिक्षण व्यवस्थेसंदर्भात करावी अशी अपेक्षा आहे. म्हणजे त्या विशिष्ट समितीच्या योगदानाची तसेच शिफारशींची उपयुक्तता व महत्त्व आपल्या लक्षात येऊ शकेल.

मित्रांनो, आपल्या मनात शैक्षणिक आयोग व समित्या यात नेमका फरक कोणता? असा प्रश्न निर्माण झाला असेल. प्रत्यक्ष त्या संदर्भातला आशय अभ्यासण्यापूर्वी त्यातील फरक समजावून घेणे महत्त्वाचे ठरते. ती माहिती पुढे दिली आहे.

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ
(महाराष्ट्र शासनाने स्थापिलेले)
ज्ञानगंगोत्री, गंगापूर धरणाजवळ, गोवर्धन, नाशिक-४२२२२२
दूरध्वनी : (०२५३) २२३१७१४, २२३१७१५, २२३१७०२७
फॅक्स : (०९१) (०२५३) २२३१७१६
वेबसाइट : https://ycmou.digitaluniversity.ac आणि www.ycmou.ac.in